

чье рішення оскаржується, забезпечувати гарантії незалежності і неупередженості, обґрунтувати своє рішення серйозними аргументами і надавати можливість оскаржувачу викласти свою позицію.

Національне законодавство забороняє дискримінацію жінок, проте не передбачає спеціально дискримінацію за сімейним станом та її заборону, відсутність якої порушує Конвенцію ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації жінок.

Таким чином, у новому Трудовому кодексі України необхідно передбачити положення конвенцій МОП щодо заборони дискримінації у сфері праці та занять, а також урахувати положення актів ООН про ліквідацію расової дискримінації та усіх форм дискримінації жінок.

Література

1. Декларація МОП основних принципів і прав у сфері праці: Ухвалена Міжнародною конференцією праці на її 86-й сесії в Женеві 18 червня 1998 р. // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1965–1999. — Женева, 1999. — Т. 2. — С. 1529–1532.
2. Конвенція МОП № 111 про дискримінацію в галузі праці та запяť 1958 року; Конвенція МОП № 100 про рівне винагородження чоловіків і жінок за рівноцісну працю 1951 року // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1965–1999. — Женева, 1999. — Т. 1. — С. 648–651, 538–541.
3. Киселев И. Я. Сравнительное трудовое право: Учебник. — М.: ТК Велби; Проспект, 2005. — С. 88.
4. Про ратифікацію Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159: Закон України від 6 березня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 25. — Ст. 175.
5. Рекомендація МОП № 162 щодо літніх працівників 1980 року // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1965–1999. — Женева, 1999. — Т. 2. — С. 1173–1179.

УДК 347.133.9

Л. Д. Дощька

КАТЕГОРІЯ ПРИЧИННОГО ЗВ'ЯЗКУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Проблема причинного зв'язку виявилась досить складною. Це обумовило формулювання в науці цілої низки концепцій причинного зв'язку. Твердження про те, що за радянських часів в цивільному праві була єдина концепція причинного зв'язку [1], не відповідає дійсності. Аргументація на користь концепцій, які однозначно кваліфікувались як буржуазні, за радянських часів дійсно не могла викладатись на сторінках книг та періодичних видань. Але, чітко відмежувавшись від буржуазних теорій, радянські вчені-юристи розробляли різні теорії причинного зв'язку.

Правотворчі органи відреагували на невизначеність розуміння причинного зв'язку в такий спосіб, що взагалі відмовились від спроб дати нормативне визначення причинного зв'язку. Стосовно традиційної проблеми причинного зв'язку між правопорушенням та збитками (більш широко — шкодою), наприклад, використовується єдине слово «завдані» (відповідно до ч. 1 ст. 22 ЦК відшко-

дуванню підлягають збитки, яких «завдано» особі порушенням її цивільного права). Це не можна визнати нормальним, оскільки ускладнює прийняття судами рішень у справах про відшкодування шкоди. Складається така ситуація, за якої достатній нормативний матеріал для прийняття у відповідних випадках правосудних рішень відсутній.

Це актуалізує практично спрямовані наукові пошуки з метою визначення змісту причинного зв'язку. Але стан цих пошуків зайшов у глухий кут. На думку автора, це відбулося внаслідок таких причин. Традиційно проблема причинного зв'язку розроблялась в науці кримінального права. Широко відомі спеціальні роботи або спеціальні розробки в значних за обсягом наукових працях М. А. Дурманова, В. М. Кудрявцева, А. Н. Трайніна, А. А. Піонтковського, М. Д. Шаргородського, Т. В. Церетелі. Докторська дисертація та монографія Н. М. Ярмиш свідчить про те, що в Україні традиція дослідження кримінально-правових проблем причинного зв'язку зберігається. Науковці — спеціалісти в галузі цивільного права також не залишали поза своєю увагою проблему причинного зв'язку. Цю проблему розробляли Б. С. Антимонов, Л. А. Лунц, І. Б. Новицький, О. С. Іоффе, О. А. Красавчиков, Г. К. Матвеев, Н. С. Малейн, Є. А. Флейшиць.

Проте домінування кримінально-правового підходу до проблеми причинного зв'язку зберігається. Це вплинуло і на науку цивільного права. У науці цивільного права дослідження причинного зв'язку обмежувалось проблематикою зв'язку між порушенням цивільних прав особи та збитками (шкодою), які завдані цій особі внаслідок порушення. Саме обмеження проблематики причинного зв'язку зв'язком між правопорушенням та збитками і завело в глухий кут пошуки визначення причинного зв'язку в цивільному праві. Бо якщо нам потрібно визначити якесь поняття, що вживається в актах цивільного законодавства, то треба дослідити весь комплекс явищ, які цим поняттям позначаються, а не тільки частину із них.

Моральна шкода особі також відшкодовується тоді, коли вона «завдана внаслідок порушення її прав». Уже тут ми помічаємо, що в причинному зв'язку з порушенням прав особи знаходяться не тільки наслідки, що настають безпосередньо внаслідок порушення (наприклад, згідно з ч. 2 ст. 23 ЦК моральна шкода може полягати в фізичному болю, що виник в результаті насильницьких дій), а і більш віддалені наслідки. Вони можуть полягати в тривалих душевних стражданнях, як це передбачено ч. 2 ст. 23 ЦК, в погіршенні або позбавленні можливостей реалізації громадянином своїх звичок і бажань, як це передбачено ч. 5 ст. 5 Закону «Про міліцію».

Звернемось до причинного зв'язку між простроченням кредитора і простроченням боржника. Відповідно до ч. 4 ст. 612 ЦК за наявності такого зв'язку прострочення боржника не настає. Питання про причинний зв'язок між простроченням кредитора і простроченням боржника існує, і воно потребує свого задовільного вирішення. В принципі, можливими є два види ситуацій. Перший вид ситуацій передбачає, що простроченням кредитора повністю унеможливується виконання зобов'язання боржником. Якщо відповідно до договору про

спільну діяльність сторона зобов'язана передати належну їй на праві власності земельну ділянку для здійснення на ній сумісної діяльності, але вона це зобов'язання не виконала, сторона, що має здійснювати роботи на цій ділянці, не має можливості своєчасно почати ці роботи аж до моменту фактичного надання їй такої можливості. Це ж стосується і договору підряду. В таких випадках причинний зв'язок є очевидним. Інший вид ситуацій — це такі ситуації, коли одна чи декілька сторін порушують строки виконання своїх зобов'язань, але у боржника у зв'язку з цим лише виникають утруднення щодо виконання свого зобов'язання, яке (виконання) залишається можливим. Наприклад, десять юридичних осіб домовились про сумісну діяльність щодо будівництва виробничого об'єкта. Одна із цих осіб здійснює будівництво і управління спільними справами, а решта вносять свої вклади в сумісну діяльність грошима і будівельними матеріалами. Учасники договору на тривалий час затримали перерахування коштів для цілей сумісної діяльності. У сторони, що здійснює будівництво, залишаються можливості своєчасно виконати свої обов'язки за договором про сумісну діяльність, оскільки грошові кошти в банках на умовах кредиту надають завжди. Але сторона в такий спосіб створити умови для своєчасного виконання своїх обов'язків не захотіла, розмірковуючи так, що вона не брала на себе обов'язків поповнювати власними діями бездіяльність інших учасників договору.

Якщо причинний зв'язок розуміти як такий, внаслідок якого причина неминуче тягне за собою наслідки, то він є наявним лише в першій із описаних ситуацій. Причинний зв'язок слід визнати наявним у другому з наведених випадків, якщо причину розуміти як одну із умов, що сприяла настанню наслідку. Сторони, які прострочили надання коштів для цілей спільної діяльності, внаслідок природного егоїзму людини (осіб, що представляють ці сторони), будуть доводити, що причинний зв'язок між простроченням кредиторів та простроченням боржника відсутній. Сторона, що є виконавцем робіт, буде доводити, що причинний зв'язок має місце і у випадку, коли сторони не надали кошти для спільної діяльності, бо протиморально вимагати від учасника договору здійснювати дії з метою поповнити бездіяльність партнерів. За відсутності правових норм, відповідно до яких визначався б спосіб вирішення спору, суд, швидше за все, прийме рішення на користь сторони, що виконувала роботи. Але більш правильним та таким, що відповідає моральним уявленням, було б широке розуміння причинного зв'язку — він з огляду на викладену ситуацію має визнаватись наявним не тільки при неминучому настанні наслідків у разі наявності причини, а і тоді, коли певне явище неминуче не тягне за собою таких наслідків, але було однією із умов їх настання.

Ще один аспект проблеми причинного зв'язку — це причинний зв'язок між непереборною силою (випадком) та порушенням зобов'язання. Відповідно до ч. 1 ст. 617 ЦК особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за таке порушення, якщо вона доведе наявність причинного зв'язку між непереборною силою (випадком) та порушенням зобов'язання. Це правило викликає інтерес своїм співвідношенням з положенням абзацу другого ч. 1 ст. 614 ЦК. Між цими двома положеннями немає суперечності. У ч. 1 ст. 617

ЦК формулюється положення, яке має досить обмежену сферу дії: гіпотеза сформульованої тут норми дає підстави для висновку про те, що диспозиція (особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності) застосовується лише тоді, коли боржник доведе наявність причинного зв'язку між непереборною силою або випадком та порушенням зобов'язання. Частина 1 ст. 614 ЦК стосовно цієї ж диспозиції формулює значно більш широку гіпотезу: у всіх випадках, коли боржник доведе відсутність своєї вини, а не тільки у випадках, коли він доведе наявність причинного зв'язку між непереборною силою (випадком) та порушенням зобов'язання, боржник звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання (зокрема, боржник на підставі цього правила звільняється від відповідальності, якщо доведе, що причиною порушення стали дії чи бездіяльність кредитора).

Стаття 1187 ЦК встановлює відповідальність за шкоду, що завдана джерелом підвищеної небезпеки. Таким джерелом визнається певна діяльність суб'єктів цивільного права. Особливістю причинних зв'язків, які підпадають під дію ст. 1187 ЦК, є широке розуміння причини. Такою є діяльність в досить широкому розумінні, що, на думку автора, виключає постановку питання про протиправність конкретних дій чи бездіяльності володільця джерела підвищеної небезпеки.

Особливий інтерес викликає ч. 4 ст. 1187 ЦК, яка розподіляє відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, між особою, яка неправомірно заволоділа транспортним засобом та завдала іншій особі шкоди в процесі використання цього транспортного засобу, і володільцем такого джерела підвищеної небезпеки. Визнання наявним причинного зв'язку між порушенням, якого припустилася особа, що неправомірно заволоділа транспортним засобом, та шкодою, якої ця особа завдала іншій особі при використанні цього засобу, є логічним. Але ж законодавець непрямо визнав, що причинний зв'язок є наявним і між недбалим ставленням володільця транспортного засобу до збереження цього засобу (із ч. 4 ст. 1187 ЦК впливає обов'язок володільця джерела підвищеної небезпеки виявляти належну турботу про збереження транспортного засобу, за якої має виключатись неправомірне заволодіння цим засобом третіми особами) та наслідками. Нетрудно помітити, що тут законодавець прямо визнає одну із умов завдання шкоди причиною її завдання, тобто виходить із широкого розуміння причинного зв'язку.

Причинний зв'язок між простроченням боржника і втратою інтересу кредитора у виконанні зобов'язання (ч. 3 ст. 612 ЦК), в принципі, можна було б визнати таким, що є елементарним. Але ж втрата інтересу кредитором може бути викликана не тільки простроченням боржника, а і іншими причинами. Це викликає потребу у законодавчому визначенні того, коли втрата інтересу знаходиться у причинному зв'язку з простроченням боржника.

Відповідно до ч. 2 ст. 616 ЦК суд має право зменшити розмір збитків і неустойки, які стягуються з боржника, якщо кредитор умисно або з необережності сприяв збільшенню розміру збитків, завданих порушенням зобов'язання, або не вжив заходів щодо їх зменшення. Тут визнається причинний зв'язок між

порушенням зобов'язання і збитками, але одночасно визнається і причинний зв'язок між діями чи бездіяльністю кредитора та збитками, які в результаті таких дій чи бездіяльності були збільшені чи не були зменшені.

Викладене дає підстави для висновку про те, що зміст категорії причинного зв'язку в сфері цивільного права значною мірою може бути визначений законодавством. Це, однак, не може бути підставою для повного заперечення об'єктивного характеру причинного зв'язку. Існує потреба у значно більш детальному розкритті в цивільних законах змісту категорії причинного зв'язку. Але включення до законів таких положень потребує спеціального дослідження всіх аспектів проблеми причинного зв'язку та розробки відповідних наукових рекомендацій.

Примітки

1. Калайков С. Причинная связь как основание гражданско-правовой ответственности [//allpravo.ru/library/doc99p0/instrum1312/print1317.html](http://allpravo.ru/library/doc99p0/instrum1312/print1317.html)

УДК 347.91/95:349.22

І. В. Лагутіна

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Основною і найбільш ефективною формою захисту прав і свобод громадян є судовий захист. Потреба у судовому захисті закономірно впливає з ускладнення характеру та структури економічних відносин, зростання конфліктності й соціальних суперечностей у суспільному житті [1].

Стаття 8 Загальної декларації прав людини проголошує право кожної людини на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих конституцією або законом. Принцип ефективного поновлення порушених прав поступово реалізується у національному судочинстві. Конституцією України розширено можливості судового захисту порушених трудових прав.

Отже, це право, що закріплено на конституційному рівні (ст. 55 Конституції України), належить до основних прав та виконує службову роль як гарантії всіх інших прав і свобод людини і громадянина. Потрібно відзначити, що суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку (п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»). Тобто для звернення за судовим захистом достатньо наявності факту порушення прав громадянина чи реальної загрози порушення його прав і свобод.

Згідно зі ст. 231 КЗпП України в місцевих судах розглядаються трудові спори за заявами: 1) працівника, якщо він не згоден з рішенням КТС підприєм-